

עץ התפוח ומתן תורה

שיר השירים רבה פרשה ב (וילנא סימן ג, דונסקי סימן י) – תכונות עץ התפוח

"כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים" (שיר השירים ב ג). ר' הונא ורבי אחא בשם רבי יוסי בן זמרא: מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב, ולמה כן? לפי שאין לו צל לישיב בצלו.¹ כך ברחו אומות העולם מִשְׁפַּת בצל הקב"ה ביום מתן תורה. יכול אף ישראל כן? תלמוד לומר: "בצילו חִמְדְּתִי וישבתי", חמדתי אותו וישבתי – אני הוא שחמדתי אותו ולא כל האומות.²

רבי אחא ברבי זעירא אמר תרתי.³ אמר חדא: התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו,⁴ כך ישראל שבמצרים הקדימו אמנה לשמועה, הדא הוא דכתיב: "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל". רבי אחא ברבי זעירא אמר חוֹרִי: מה תפוח זה ניצו קודם לעליו, כך ישראל בסיני הקדימו עשייה לשמיעה, שנאמר: "נעשה ונשמע".⁵

פסיקתא דרב כהנא פסקא יב בחודש השלישי – בין ניצן ניסן ופרי בסיון⁶

"כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים" (שיר השירים ב ג). ר' חונא ר' אחא בשם ר' יוסי בן זמרא: מה תפוח הזה הכל בורחין ממנו שאין לו צל, כך ברחו כל אומות העולם מלפני הקב"ה ביום מתן תורה. יכול אף ישראל כן? תלמוד לומר: "בצילו חִמְדְּתִי וישבתי" (שם).⁷

¹ עץ התפוח, בדומה לעצי נשירים אחרים, איננו ידוע כבעל עלווה מרובה וגדולה שנוח לפוש תחתיה בימי הקיץ החמים של ארץ ישראל. ראה הסברו המדעי של **ד"ר משה רענן בפורטל הדף היומי**: "עלי התפוח מגיבים לחום ויובש בהפניית עליהם כלפי מטה על מנת לצמצם את שטח העלווה החשוף לשמש ולכן בשעות אלו צל העץ מצומצם". ולפיכך הוא נראה חיצונית כעץ סרק כפי שנראה בהערה הבאה.

² בין השיטין (בין עלי התפוח הקטנים), אנחנו שומעים על הבחירה של עם ישראל בקב"ה, כמאמר שיר השירים רבה ו א: "הם הרהיבוני, הם המליכוני". ראה רש"י על הפסוק בשיר השירים ב ג: "כתפוח - אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים - בין הבחורים הדוגמא, כך הקב"ה מכל האלהים נבחר, לפיכך בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי". (חלקו הראשון של רש"י לקוח ממדרש שיר השירים בובר זוטא ב ג ושם קצת משובש). מוטיב זה של הצל המועט שישראל בחרו לשבת בו והדמימו לעץ סרק מפותח הרבה ע"י פרשני המקרא, כגון פירוש אלשיך על הפסוק: "והיה כי יאמר היושב תחת אילן הסרק מעצי היער אל אשר תחת התפוח, אמור נא: מה לך אצל צל התפוח, כי יומם השמש יכבה וירח בלילה ובצלו תהיה סר וזעף? וטוב לשבת על פנת צל עץ היער ואז ינוח לך כמוני היום. הלא יענה אשר תחת התפוח ואמור יאמר: טוב לי כי עוניתי בשמש נגדי תחת התפוח, כי הנה ימים באים ויוציא פרי תפוחים נחמדים, ויצא הפסדי בשכרי". גם גדולי החסידות, בפרט שפת אמת, האריכו במוטיב זה ולא נספיק להביאם כאן.

³ תרתי – שתי דרשות אמר רבי אחא ברבי זעירא. חדא – הראשונה שנראה מיד וחורִי – האחרת שנראה בשורה הבאה.
⁴ תכונת עץ התפוח, בדומה לעצים אחרים כמו: אגס, אפרסק, שקד ודובדבן - כל משפחת הורדיים, היא שהפרי החונט בו (הניצן) מקדים את התחדשות העלווה. ועוד נראה על עניין זה בגמרא שבת להלן. כאן, ובמדרש הסמוך מדובר על ניצן הפרי.

⁵ מרוב דגש על "נעשה ונשמע" של מתן תורה (אשר נזכר בפרשת משפטים פרק כד, ראה דברינו **נעשה ונשמע** בפרשה זו), אולי איננו שמים לב ליחס בין הניצנים והעלים של עץ התפוח, יחס שעפ"י מדרש זה לוקח אותנו לשעבוד מצרים, להקדמת האמונה (או האמנה) עוד במצרים, לשמיעה של מצרים, שקדמה להקדמת נעשה לנשמע של מעמד הר סיני! ובזכות זה גם נצלו בני ישראל בחטא העגל כשעברו על הנעשה. ראה שמות רבה פרשת כי תשא פרשה מב סימן א: "אותה שעה ראה משה למלאכי השרת שהם עומדים ומבקשים לצאת ולחבל כל ישראל. אמר משה: אם מניח אני את ישראל וארד, אין להם תקומה לעולם. איני זו מכאן, עד שאבקש עליהם רחמים. מיד התחיל מלמד עליהם סיגוריא, אמר להקב"ה: יש לי זכות ללמד עליהם. אמר לו: ריבון העולם, היזכר להם כשבקשת ליתן תורה לבני עשו ולא קבלוה וישראל קבלוה, שנאמר: ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות יט ח). אמר הקב"ה: עברו על העשייה, שנאמר: סרו מהר מן הדרך אשר ציויתים – עשו להם עגל מסיכה. אמר לו: היזכר להם כשהלכתי בשליחותך למצרים ואמרתי להם שמך, מיד האמינו והשתחוו לשמך, שנאמר: ויאמן העם מיד ויקדו וישתחוו (שמות ד לא)". במקום שה- "נעשה" או ה- "נעשה ומשמע" לא עזרו, עזר "ויאמן העם" הראשוני וכן ההשתחויה והקידה הראשונים שמביעים אולי את המחויבות לקב"ה "כי עבדי הם" ודווקא כאשר בני ישראל עדיין תחת עול מצרים.

⁶ ראויה היא פסיקתא זו הדורשת במתן תורה ללימוד מיוחד בחג השבועות ואנו נביא ממנה רק את הדרשות הנוגעות לתפוח.

⁷ עד כאן בדומה לשיר השירים רבה ואפילו שמות החכמים זהים. ראה ההרחבה במדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרק ב פסוק ג: "בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי - אני חמדתי לדברי תורתך לא אתה כפפת אותי. לא דומה בא לו מטב (מטוב) לבא מעצמו, נחמדנו לישיב בצלך". עוד על מוטיב הצל ראה ספר העיקרים מאמר ג פרק א שמביא את הפסוק כולו, כולל הסיפא: "ופריו מתוק לחכי", ואלה דבריו: "כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שיר השירים ב ג). על זה הדרך יתפרש, כי לכך נמשל הקב"ה בתפוח כמו שאמרו במדרש חזית: לומר לך, אף על פי שאילן התפוח אין אדם נהנה בצלו לפי שאין לו צל גדול כשאר אילנות, מכל מקום לתקוות טובת הפרי וריחו ומתיקותו וערבותו אל החיך, ישתוקק האדם לישיב בצל המועט ההוא". תמיד יש לקרוא את הפסוק בשלמותו להבנת המדרש. הצל והפרי מחוברים.

א"ר אחוה בר זעורה: מה תפוח הזה מוציא ניצתו קודם לעליו, כך הקדימו ישראל עשייה לשמיעה בסיני. א"ר עזריה: מה תפוח הזה אינו גומר פירותיו אלא בסיון, כך לא נתנו ישראל ריח טוב בעולם אלא בסיון. אימתי, בחדש השלישי (שמות יט א).⁸

גמרא שבת פח ע"א – פרי התפוח מקדים את העלווה, הנעשה את הנשמע

אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו? ... אמר רבי חמא ברבי חנינא: מהו שכתוב "כתפוח בעצי היער" - למה נמשלו ישראל לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה פריו קודם לעליו, אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.⁹

שיר השירים רבה פרשה ח סימן ב - הר סיני הוא התפוח

"תחת התפוח עוררתך" (שיר השירים ח ה), דרש פלטיון איש רומי ואמר: נתלש הר סיני וניצב בשמי מרום, והיו ישראל נתונים תחתיו, שנאמר: "ותקרבו ותעמדון תחת ההר" (דברים ד יא).¹⁰

שמות רבה יז ב – התפוח הוא הדוד של שיר השירים

דבר אחר: "ולקחתם אגודת אזוב". זהו שכתוב: "כתפוח בעצי היער, כן דודי בין הבנים" (שיר השירים ב ג). למה נמשל הקב"ה לתפוח? לומר לך: מה תפוח זה נראה לעין כלא כלום, ויש בו טעם וריח, כך הקב"ה: "חפז ממתקים וכולו מחמדים".¹¹ ונראה לעובדי כוכבים ולא רצו לקבל התורה, והיתה התורה בעיניהם כדבר שאין

⁸ כאן, אין לנו את האמנה של יציאת מצרים וגם ר' אחוה בר זעורה (אחא ברבי זעירא) מצטרף לחדש סיון ולא לניסן. אך גם לשיטת ר' עזריה המדבר על התפוח "הגומר פירותיו", לא נראה שהכוונה היא שהפרי מוכן כבר בסיון, שהרי אנו יודעים שעץ התפוח מבשיל פירותיו בסתיו, אלא שנגמרה צורת הפרי. בניסן הניצן ובסיון צורת הפרי שמכאן ואילך רק יגדל פיסית ויבשיל - ילך ויתפח (ויתפתח). באופן זה יש להבין גם את המדרשים הבאים, שפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק יט משמש להם דגם: "לכך נאמר: תחת התפוח עוררתך (שה"ש ח ה), ואומר: כתפוח בעצי היער (שם ב ג). מה תפוח זה מוציא פירות לחמישים יום משתפרח, כך התורה נתנה לחמישים יום לגאולת ישראל". ובילקוט שמעוני שיר השירים רמז תקפז: "בצלו חמדתי וישבתי זה משכן, ופריו מתוק לחכי זה תורה דכתיב טוב פריי מחרוך. דבר אחר: תפוח משעה שהוא מניץ עד שעה שהוא גומר פירותיו חמישים יום, כך משיצאו ישראל ממצרים עד שקבלו התורה חמישים יום". לא שהפרי מוכן לאכילה, זה יהיה בסתיו, בתקופת תשרי. בעשרה בתשרי יום הכיפורים נצטוו על המשכן שילקוט שמעוני מזכיר (ובניסן בו מנץ הניצן חנכו את המשכן. ועדיין צריכים אנו לבוטניקאים של תקופת המשנה והתלמוד שילמדונו מה בדיוק קורה לניצן, לפרי ולעלווה של עץ התפוח בתקופת חמישים ימי הספירה שבין פסח לשבועות. ושם לא חשו הדרשנים לדקדק עד כדי כך. ועכ"פ, פשיטא לחוקרים ולפרשנים שמדובר בעץ התפוח המוכר לנו היום.

⁹ המעשה הוא הפרי - הוא העיקר ומקדים את ה"נשמע" הוא העלה. "לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה" (אבות א יז). ובחיבור לדרשות לעיל שעלי התפוח הקטנים מזכירים עצי סרק, נקבל דרשה מפתיעה מאד! לשם כך מדגיש המדרש כאן את הפרי. אך מפרשי התלמוד שרובם ככולם לא גרו בארץ ישראל ואולי לא ראו את המדרשים הקודמים, התקשו בגמרא זו. ראה דברי רבינו תם (ר"ת) מבעלי התוספות שמן הסתם הכירו זני תפוחים אחרים בצרפת. ראה דברי התוספות כאן: "הקשה ר"ת שהרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות! ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עליו אחרים הוי פריו קודם לאותם עלים". ופירוש תורה תמימה אף המשיך דברים אלה של רבינו תם על מדרש שיר השירים רבה פרשה ב לעיל המזכיר ניצן ולא פרי! ראה תורה תמימה הערות שיר השירים פרק ב הערה לח. ואנו טוענים בדיוק ההפך. שהפרי של הגמרא במסכת שבת הוא הניצן של המדרשים לעיל ולא בא אלא לציין שהמעשה של "נעשה ונשמע" משול לפרי והעיקר הוא גמר צורתו. ראה שוב הסברו של דר' משה רענן בפורטל הדף היומי: "המדרש מיושב בשופי מפני שאלת ר"ת, אם נתייחס לזני התפוחים שגדלו באזורנו. משום שבארץ ישראל התפוחים נמצאים בחורף בשלכת ולאחריה הראשונים להתעורר הם הפרחים. העלווה מתחילה לבלב רק לאחר שחלה עיקר הפריחה, ההפריה והפרחים חנטו. כאשר העץ עומד עם מלוא כסות העלווה הפירות כבר ניכרים היטב. תופעה זו בולטת מאד בתפוח ואילו באתרוג קשה להבחין בהקדמת הפרי לעלים משום שלצופה בעץ האתרוג, ירוק העד, קשה להבחין בגילם של העלים ולקבוע האם הם מאוחרים לפרי". ועד כאן בענייני בוטניקה.

¹⁰ דרשות רבות יש לנו על הפסוק "תחת התפוח עוררתך", מהן שמחזירות אותנו שוב למצרים כגון זה שבשמות רבה א יב על היולדות העבריות אשר "הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: תחת התפוח עוררתך". אבל אנחנו כאן בקשר בין התפוח והתורה. תפוח כאן, איננו עץ התפוח כי אם משהו גדול ועצום (תופח) בדמות פרי התפוח, כאן הוא הר סיני. ראה מסכת תמיד פרק ב משנה ב: "ותפוח היה באמצע המזבח פעמים עליו כשלש מאות כור". כך גם הדימוי על גודלו של אדם הראשון בויקרא רבה כ ב: "תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכה גלגל חמה". אם כך, הרי לנו הפך המדרשים הקודמים, שהתפוח (הפרי, לא העץ) לא בא לציין את קבלת התורה בחפץ לב, בהבשלה ובמוכנות של "נעשה ונשמע", כי אם אדרבא, את הכפייה, את "כפה עליהם הר כגיגית" כדברי הגמרא בשבת פח ע"א: "ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעה רבה לאורייתא". ראה דברינו ויתיצבו בתחתית ההר במועד זה.

¹¹ כאן הקב"ה, הדוד בשיר השירים, הוא התפוח! הוא זה ש"נראה לעין כלא כלום"! אולי משום שהוא בלתי נראה, "אל מסתתר" (ישעיהו מה טו) ובלשון הקבלה "מסתתר בשפירר חביון". הרעיה, השולמית, היא כנסת ישראל. ומהו "בין הבנים"? מי הם הבנים? ושוב שאלה לבוטניקאים: מהי התכונה המיוחדת של התפוח ש"נראה לעין כלא כלום", גם כאן מיעוט העלווה?

בו ממש, ויש בו טעם וריח.¹² ... אמרו ישראל: אנו יודעין כוחה של תורה, לפיכך אין אנו זזין מן הקב"ה ותורתו, שנאמר: "בצילו חימדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי" (שיר השירים ב ג).¹³

פסיקתא דרב כהנא פרשה יב, בחודש השלישי ג – מקרא ואגדה שריחם טוב כריח התפוח

ר' יצחק פתח: "סמכוני באשישות" (שיר השירים ב ה) ... "רפדוני בתפוחים" (שם) - אילו דברי תורה שריחן טוב כתפוחים. "כי חולת אהבה אני" (שם) - א"ר יצחק: בראשונה היתה הפרוטה מצויה, היה אדם מתאוה דבר משנה ודבר תלמוד, ועכשיו שאין פרוטה מצויה, וביותר שאנו חולים מן המלכיות, אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה.¹⁴

הקדמת הרמב"ם למורה נבוכים

אמר החכם: "תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו" (משלי כה יא) - ... וראה מה נפלא זה המשל בתואר המשל המתוקן.¹⁵ וזה שהוא אומר, שהדבר שהוא בעל שני פנים, רוצה לומר שיש לו נגלה ונסתר, צריך שיהיה נגלהו טוב ככסף, וצריך שיהיה תוכו טוב מנגלהו, עד שיהיה תוכו בערך אל גלויו כזהב אצל הכסף ... כמו זה התפוח של זהב אשר כיסוהו בשכבת כסף דקת העינים מאד. וכשיראה מרחוק או מבילתי התבוננות יחשוב הרואה בו שהוא תפוח של כסף, וכשיסתכל איש חד הראות השתכלות טובה, יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב.¹⁶

שבת שלום

חג שמח ולימוד מחכים ומהנה

מחלקי המים

מים אחרונים: פריחת התפוח מתוך האתר [יצאתי מביתי למסעותי](#).

¹² שים לב למעבר מהקב"ה לתורה. הדרשן טורח להגן על התורה ולציין שיש בה טעם וריח ואומות העולם טועים. ואף מביא ראיות מפסוקים, בקטע שהשמטנו: "טעם מנין? שנאמר (תהלים לד) טעמו וראו כי טוב ה'. ויש בו מאכל, דכתיב (משלי ח) טוב פריי מחרוץ ומפז. ויש בה ריח, שנאמר (שיר השירים ד) וריח שלמותיך כריח לבנון". טעם, ריח ומאכל!

¹³ חזרנו אל התפוח שפריו מתוק ובה בעת "נראה לעין בלא כלום" ו"אין לו צל". ראה סיום המדרש שם הדין בהשוואה שבין הארז הגבוה והאזוב השפל, שבשניהם מקיימים מצוות: "וכן יש דברים שהן נראים שפלים וציוה הקב"ה לעשות מהן כמה מצות. האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכוחו גדול לפני האלהים שמשל אותו לארז בכמה מקומות ... - ללמדך שקטון וגדול שווים לפני הקב"ה. ובדברים קטנים הוא עושה נסים וע"י אזוב שהוא שפל שבאילנות גאל את ישראל. הוי: כתפוח בעצי היער". וכבר הרחבנו במדרש זה בדברינו [אגודת אזוב](#) בשבת פרשת החודש וכאן חשובה לנו תחילת המדרש, שהקב"ה נמשל לתפוח והוא זה ש"נראה לעין כלא כלום". הוא זה שצריכים בני האדם לגלות שיש בו טעם ויש בו ריח. המעבר באמצע הדרשה מהקב"ה לתורה מנסה אולי לרכך עניין זה ויש לעיין עוד במדרש זה.

¹⁴ עם ישראל חולה מהצרות וצריך לרפד אותו בתפוחים. לא תפוחי הלכה, דבר משנה ותלמוד, הוויות אביו ורבה סבוכות, אלא מקרא ואגדה! מדרשים נאים, ריחניים וטעימים כתפוחים. ראה דברינו [בשבחה של האגדה](#) בפרשת עקב. כך גם היה בתהליך הגאולה ממצרים, בצורך לקחת פרק זמן בין יציאת מצרים ומעמד הר סיני, היא תקופת הספירה שבחג השבועות הוא עצרת הוא מתן תורה אנו מגיעים אל סופה (ולא כימי הספירה שנקבעו בגלות לימי אבל). ראה המשך המדרש שם: "דבר אחר: כי חולת אהבה אני - א"ר לוי: לבן מלך שעמד מחוליו, אמר פדגוגו: ילך לו לאסכלי. אמר המלך: עדיין לא בא זיוו של בני מחוליו והוא הולך לו לאיסכלי? אלא יתעדן בני שנים שלשה חדשים במאכל ובמשתה ואחר כך הוא הולך לאסכלי. כך, כיון שיצאו ישראל ממצרים היו ראויין לקבל את התורה, והיו בהם בעלי מומין משיעבוד טיט ולבינים. אמר הקב"ה: עדיין לא בא זיוון של בני משיעבוד טיט ולבינים והן מקבלין את התורה? אלא יתעדנו בני שנים שלשה חדשים בבאר ובמין ובשלי, ואחר כך מקבלין את התורה. אימתי? בחדש השלישי (שמות יט: א)". ואנו נוסיף שאולי גם בסיוון עדיין לא הגיע זיוו של הבנים וסופם שחטאו בעגל. ורק ביום הכיפורים, בעת ירידת משה עם הלוחות השניים, בעת הבשלת התפוח בארץ ישראל, נכרתה הברית מחדש. ראה דברינו [לוחות שניים](#) בפרשת עקב.

¹⁵ היינו, דימוי הלקוח מעולם האמנות שמשמש דגם כיצד צריך משל בעולם הרטוריקה והכתיבה צריך להיבנות (להיות מתוקן).

¹⁶ גם תפוחים אלה הם חלק ממתן תורה ומלימודה האינסופי. תוכו מתעלה על ברו. ואם לא זכינו בדברינו להגיע את ליבת הזהב של התפוח, אולי זכינו לסכות במשכיות הכסף המעטרות אותה, שהרי בדורנו, כבכל דור ודור: "אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה" ולרפוד בתפוחים.

